

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ У СПРАВАХ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ

ELECTRONIC JURISDICTION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE IN CASES REGARDING THE ESTABLISHMENT OF GUARDIANSHIP AND CARE

Яніцька І.А., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного процесу

Національний університет «Одеська юридична академія»

В статті зазначається яким чином набувають удосконалення справи щодо встановлення опіки та піклування над дітьми сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в умовах воєнного стану. Особливо відзначається, що саме за допомогою електронного судочинства дана категорія справ використовує такі технології, що є єдино можливим способом доступу до суду. Одним із таких є «Дія. Підпис». Його запровадили у травні 2022 року. Це дає можливість одразу з системи направити документ до суду, навіть не використовувати при цьому електронну пошту.

Відзначається, що із запровадженням воєнного стану в Україні було внесено важливі зміни до нормативно-правових актів, які регулювали питання влаштування дітей, що залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також надання відповідного статусу

Важливим моментом є те, що проект «електронне правосуддя», який поступово нарощував свій потенціал, став одним із тих чинників, які забезпечили можливість судам України, після перших місяців фактичного призупинення діяльності, у зв'язку з активними воєнними діями, поступово відновити свою роботу.

Справи щодо встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування в умовах воєнного стану проходять в режимі відеоконференцій, що значно спрощує доступ до правосуддя.

Стаття підводить до одного важливого висновку, що цивільне судочинство України в умовах воєнних дій долає перешкоди і застосовуючи новітні практики електронного судочинства максимально вирішує проблемні аспекти діяльності при влаштуванні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування у важких умовах сьогодення, що є гарантією дотримання та реалізації прав дитини та породжує для цієї категорії осіб позитивне та перспективне майбутнє.

Ключові слова: опіка, піклування, діти, воєнний стан, електронне судочинство, суд, електронне правосуддя, батьки, діти-сироти, діти, позбавленими батьківського піклування.

The article notes how the cases regarding the establishment of guardianship and care for orphaned children and children deprived of parental care in the conditions of martial law are being improved. It is especially noted that this category of cases uses such technologies, which is the only possible way of accessing the court, with the help of electronic justice. One of these is "Action.Signature". It was introduced in May 2022. This makes it possible to send a document to the court immediately from the system, without even using e-mail.

It is noted that with the introduction of martial law in Ukraine, important changes were made to the normative legal acts that regulated the placement of children left without parental care, including children separated from their families, orphans, children deprived of parental care care, as well as providing the appropriate status

An important point is that the "electronic justice" project, which was gradually increasing its potential, became one of the factors that ensured the possibility for the courts of Ukraine, after the first months of the actual suspension of activities, in connection with active military operations, to gradually resume their work .

Cases concerning the establishment of guardianship and care for orphans and children deprived of parental care in martial law are held in the mode of video conferences, which greatly simplifies access to justice.

The article leads to one important conclusion that the civil justice of Ukraine in the conditions of military operations overcomes obstacles and, applying the latest practices of electronic justice, maximally solves the problematic aspects of activities in the placement of orphans and children deprived of parental care in the difficult conditions of today's life, which is a guarantee of compliance and implementation of children's rights and creates a positive and promising future for this category of persons.

Key words: guardianship, guardianship, children, martial law, electronic justice, court, electronic justice, parents, orphans, children deprived of parental care.

Сьогодні, в умовах воєнної агресії, наша країна проходить складне історичне випробування у всіх сферах життя, зокрема, і у площині функціонування системи цивільного судочинства. І «метою якої має бути забезпечення соціального призначення правосуддя як системи, спрямованої на захист прав людини, збереження правопорядку, забезпечення стабільності й міцності відносин цивільного обороту» [2, с. 15].

Доступ до правосуддя – це гарантоване нормами Конституції та міжнародними документами право, яке навіть в умовах воєнного стану не може припинитись. Це вимагає безперервного функціонування судів та відправлення правосуддя. Нажаль, на першому етапі повномасштабної збройної агресії проти України національна судова система потерпала від деструктивних процесів у роботі судів та ризиків для всіх представників суддівського корпусу. Ясна річ, що обставини, що склались, вимагали швидких рішень, спрямованих на відновлення роботи судової системи України. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» «скорочення чи при-

скорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється» [18], а стаття 12² цього Закону України передбачає, що «повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені» [18] З урахуванням існуючих реалій і завдань 2 березня 2022 р. Рада суддів України видала Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану [21].

Найактуальнішими стали питання про визначення і зміну територіальної підсудності для судів на окупованих територіях та запровадження процесуальних механізмів електронного судочинства. Визначені пріоритетні напрямки поширювались і на справи щодо встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Слід відмітити, що вже протягом останніх років в Україні активно розбудовувалась система «електронного правосуддя», формування якої було закономірно відповідно до змін суспільних відносин, розвиток способів комунікацій в інформаційному просторі з використан-

ням новітніх технологій. «Застосування та використання в цивільному процесі інформаційних технологій необхідне для забезпечення доступності правосуддя, ефективності роботи судів, зменшення судових витрат та забезпечення зручності для учасників судового процесу. З одного боку, за допомогою нових технологій процесуальні відносини між судами та учасниками процесу, а також всередині судової системи вибудовуються більш ефективно та раціонально. Але при цьому завдання та функції судів залишаються незмінними: технологічна складова процесуальної діяльності не змінює сутності правосуддя» [3].

Можна констатувати, що основною метою електронного правосуддя є безперешкодна реалізація громадянами права доступу до правосуддя, спрощення реалізації багатьох процесуальних дій. В деяких випадках, зокрема, в умовах воєнного стану, такі технології виступають єдиною можливим способом доступу до суду.

Ще з 2020 року, коли були запроваджені карантинні обмеження у зв'язку з поширенням COVID-19, ст. 212 ЦПК України було доповнено ч. 4, яка визначала можливість брати участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів [10]. У квітні 2020 року Державною судовою адміністрацією також було передбачено використання EasyCon або інших доступних для суду та учасників судового процесу засобів, які забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференції зв'язку [17]. Реалізація можливості відеозв'язку за допомогою EasyCon передбачає реєстрацію на порталі EasyCon через електронну пошту або за допомогою електронного цифрового підпису (ЕЦП) для підтвердження особи, а також звернення до суду із заявою про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції не пізніше, ніж за 5 днів до дати засідання. Варто зазначити, що однією з проблем реалізації проекту «електронне правосуддя» була відсутність у деяких судів необхідних технічних можливостей [1, с. 80]. Разом з тим, процес тривав і у травні 2021 року набув чинності закон щодо впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [9], а 17 серпня 2021 року Вища рада правосуддя затвердила Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [16], три з яких («Електронний кабінет», «Електронний суд», підсистема відеоконференції зв'язку) почали функціонувати з жовтня 2021 року. Впровадження ЄСІТС стало позитивною подією, однак у дослідженнях науковців можна віднайти як перелік позитивних, так і негативних аспектів використання ЄСІТС [1, с.80]. Вже у грудні 2021 року Державною судовою адміністрацією була затверджена Концепція Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) на 2022–2024 роки [5].

Таким чином, узагальнюючи все вищезначене, можна говорити про те, що до початку запровадження воєнного стану в нашій країні активно реалізовувався потужний проект «електронне правосуддя», який поступово нарощував свій потенціал. Це стало одним із тих чинників, які забезпечили можливість судам України після перших місяців фактичного призупинення діяльності у зв'язку з активними воєнними діями, поступово відновити свою роботу.

Наразі, в умовах воєнного стану, великий відсоток справ щодо встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування проходять в режимі відеоконференцій [19; 20], що значно спрощує доступ до правосуддя, та з використанням модуля «Електронний суд».

Слід також зазначити, що введення воєнного стану призвело до того, що велика кількість осіб не має можливості вчасно подати до суду чи інших органів необхідні документи. Саме в цих умовах затребуваним і незамінним став електронний цифровий підпис. Відповідно до

Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 р. № 2155-VIII [15] законодавець розрізняє електронний підпис (низький рівень довіри), удосконалений електронний підпис (середній рівень довіри) та кваліфікований електронний підпис (високий рівень довіри). «Електронний підпис – електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис» [15]. ЕЦП дає можливість підписувати електронні документи, користуватися електронними послугами, реєструватися на державних порталах тощо. Документи, підписані за допомогою ЕЦП, мають таку саму юридичну силу, як і звичайні. Електронний підпис має вигляд окремого файлу або зберігається на захищеному носії, а строк його дії становить 1–2 роки.

Як зазначається у постанові Верховного суду від 3 травня 2022 року у справі № 205/5252/19 «відповідно до висновку, викладеного у постанові Великої Палати Верховного Суду від 10 лютого 2021 року у справі № 9901/335/20 (провадження № 11-361зай20), альтернативою звернення учасників справи до суду із позовними заявами, скаргами та іншими визначеними законом процесуальними документами, оформленими в паперовій формі та підписаними безпосередньо учасником справи або його представником, є звернення з процесуальними документами в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасника справи та подання такого документу через електронний кабінет за певним алгоритмом [23]. Чинне процесуальне законодавство не забороняє учаснику справи звернутися з процесуальними документами до суду шляхом направлення їх на офіційну електронну адресу суду з обов'язковим скріпленням їх власним електронним цифровим підписом учасника справи» [8].

Важливим здобутком стало запровадження можливості підписання документів за допомогою сервісу «Дія.Підпис» у додатку «Дія» для подання їх до суду. Цей універсальний ключ у смартфоні презентувало Мініцифри у травні 2022 року. «Дія.Підпис» зберігається у захищеному середовищі і генерується завдяки технології PhotoID» [4]. Наразі, після реєстрації у системі «Електронний суд», учасник справи, зокрема, щодо встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, може підписати документи за допомогою «Дія. Підпис» значно швидше і направити їх одразу з системи до суду (тобто, не використовуючи електронну пошту).

Слід зазначити, що достатньо широко використовуються у справах про встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, електронні докази. Відповідно до ч. 1 ст. 100 ЦПК України «електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет)» [22]. Часто в суді використовуються висновки експертного дослідження телекомунікаційних систем, обладнання та засобів, що «більшою мірою відповідає вимогам допустимості доказів, адже в такому разі електронний доказ набуває певної матеріальної форми, яка із дотриманням порядку, передбаченого законом долучалась до матеріалів справи» [6]. При цьому суд досліджував вже не сам електронний доказ, а висновок експертного дослідження, частиною якого був електронний доказ.

Так, у судовому засіданні по справі № 185/8190/21 [20] судом було оглянуто DVD-диск, з якого встановлено, що позивачка, яка просила суд про призначення їй опікуном онуки, яка проживає з нею з липня 2021 року, і про позбавлення батьківських прав батьків дівчинки, що проживають в тимчасово окупованому АР Крим, спілкується із матір'ю дитини. При цьому у своїй заяві позивачка вказувала на відсутність комунікацій. Крім того, було встановлено, що батьки мають намір піклуватися про свою дочку, але у зв'язку із тим, що проживають у АР Крим, яка є тимчасово окупованою територією України, та через неможливість проїзду кордону, поки що не можуть забрати дитину на проживання до себе. Разом із тим, встановлено, що батьки мають намір надалі підтримувати родинні зв'язки із дитиною та матеріально забезпечувати її, адже матір дитини просила у бабці номер картки, однак остання повідомила про неможливість здійснення таких переказів на підконтрольну територію України.

Ці факти, а також те, що третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору і якою виступає орган опіки та піклування виконавчого комітету Павлоградської міської ради, надано висновок про недоцільність позбавлення відповідачів батьківських прав відносно малолітньої дитини ОСОБА_5., а позивачем не доведено викладених у позовній заяві доводів, суд не встановив із матеріалів справи підстав для застосування до відповідачів крайнього заходу впливу – позбавлення батьківських прав батьків щодо неповнолітньої дитини ОСОБА_5. Це своєю чергою унеможливило розгляд питання про встановлення опіки.

Із запровадженням воєнного стану в Україні було внесено важливі зміни до нормативно-правових актів, які регулювали питання влаштування дітей, що залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також надання відповідного статусу. Так, Постанова Кабінету Міністрів України № 349 врегулювала питання внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану [11]. Зокрема, Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» [7] був доповнений новим розділом «Особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану». Означений розділ передбачає тимчасове влаштування дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування в період воєнного стану, а також спрощення процедури влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку або піклування родичів.

Слід зазначити, що наразі розширено підстави для надання статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» від 10.09.2022 № 1013 [14] (нова редакція п. 24).

Розширено підстави для надання статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, дітям, батьки яких:

- не виконують свої обов'язки з виховання та утримання дитини з причин перебування батьків на територіях, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні)/ тимчасово окупованій території;
- перебувають у розшуку як зниклі безвісти за особливих обставин або визнані такими, що зникли безвісти за особливих обставин;
- є військовополоненими (перебувають у полоні держави-агресора);
- позбавлені особистої свободи (затримані, взяті у заручники) органами влади держави-агресора.

Означені новації значно спрощують процес оцінки багатьох фактів і прийняття відповідного рішення на користь дитини. Слід зазначити, що при отриманні статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, відповідно до зазначених вище підстав, така дитина не може бути усиновленою.

Важливе значення мали питання, які врегулювалися постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2022 року «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання» [12].

Сьогодні, після удосконалення Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та процесів його інформаційної взаємодії з відповідними базами даних [13], державними реєстрами та інформаційними системами для цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання, а також внесення новачинних змін до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, значно спростились система тимчасового влаштування дітей. Наразі доопрацьовано єдиний електронний банк даних про дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, що ведеться в Єдиній інформаційно-аналітичній системі «Діти». Громадяни, які прийняли рішення тимчасово прихистити дитину можуть звернутись до служби у справах дітей за місцем свого проживання або перебування, Національної соціальної сервісної служби України, або залишити заявку у *чат-боті* «Дитина не сама». Строк опрацювання заявки становить близько 5 днів. При прийнятті позитивного рішення служба видає наказ про тимчасове влаштування дитини в сім'ю. Слід зазначити, що прихисток надається дитині тимчасово до возз'єднання її зі своєю родиною або прийняття рішення про надання дитині статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, визначення форми догляду та виховання дитини: усиновлення, опіка, піклування, прийомна сім'я.

Можна констатувати, що в умовах воєнного стану та зовнішньої агресії цивільне судочинство України долає існуючі виклики і застосовуючи новітні практики електронного судочинства максимально нівелює проблемні аспекти діяльності при влаштуванні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в критичних умовах сьогодення, що є запорукою дотримання прав дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва-Шаламова Ж.В., Кожемякіна К.С. Електронне судочинство у цивільному процесі України: тенденції розвитку та вплив карантину. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 78-81.
2. Доступ до правосуддя в умовах сталого розвитку: до 30-річчя незалежності України : Колективна монографія / за заг. ред. Юрія Притики та Ірини Ізарової. Київ : ВД «Дакор», 2021. 478 с.
3. Дутко А.О., Шукалович Б.В. Застосування інформаційних технологій в цивільному процесі України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 118-120. URL: http://sej.org.ua/7_2022/24.pdf.
4. Електронний підпис у смартфоні через «Дію» вже отримали понад 30 тисяч українців. Укрінформ : мультимедійна платформа іномовлення України. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3250540-elektronnij-pidpis-u-smartfoni-cerez-diu-vze-otrimali-ponad-30-tisac-ukrainciv.html>

5. Концепція Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) на 2022–2024 роки : Державна судова адміністрація. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/koncept_ECITS_22_24.pdf
6. Павлова Ю.С. Електронний документ як джерело доказів у цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса. 2019. 239 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/11724>.
7. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. База даних «*Законодавство України*» / *ВР України* : офіційний вебпортал. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#n15>
8. Постанова Верховного Суду від 03 травня 2022 року. Справа № 205/5252/19. Проведення № 61-1125св22. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104282885&red=1000030e2502941acbad5c44dcdf78eb22a3d7&d=5>
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України від 27.04.2021 № 1416-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20#Text> (дата звернення: 21.01.2022)
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#n187>
11. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 року № 349. База даних «*Законодавство України*» / *ВР України*: офіційний вебпортал. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>
12. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання : постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2022 р. № 636. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2022-%D0%BF#Text>
13. Про внесення змін до наказу Міністерства соціальної політики України від 28 грудня 2015 року № 1256 : наказ Міністерство соціальної політики України від 19.08.2022 № 222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1008-22#Text>
14. Про внесення змін до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 № 1013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2022-%D0%BF#n9>
15. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05 жовтня 2017 року № 2155-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>.
16. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/polozenie_20210817.pdf
17. Про затвердження Порядку роботи з технічними засобами відеоконференцв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду : Наказ Державної судової адміністрації від 08.04.2020 № 169 URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/N_169_20.pdf
18. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
19. Рішення Довгинцівського районного суду міста Кривий Ріг Дніпропетровської області від 04 серпня 2022 року. Справа № 216/4709/21, провадження № 2/211/1503/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105583567>
20. Рішення Подільського районного суду м. Києва від 16 червня 2022 року. Справа № 185/8190/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105040009>;
21. PCY опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. *Юридична Газета online*. 2022. 03 березня. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/rsu-opublikovala-rekomendaciyi-shchodo-roboti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu.html>
22. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України № 1618-IV від 18.03.2004. База даних «*Законодавство України*» / *ВР України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20040318>.
23. Як звернутись до суду онлайн? URL: https://r2p.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/yak_zvernutytsya_do_sudu_onlajn.pdf